

การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านในพื้นที่ ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส Water Management by Government and Local Community in Gayohmati Subdistrict, Bacho District, Narathiwat Province

ณชพงศ์ จันจุฬา*

Nachapong Janjula

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระบบการจัดการน้ำและนำเสนอแนวทางการจัดการน้ำซึ่งอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการบนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี กรณีศึกษาฝ่ายทอดน้ำของชุมชนกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส โดยอาศัยการสำรวจ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่มย่อยเป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนกาเยาะมาตีมีการบริหารจัดการน้ำผ่านกระบวนการการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมานานกว่า 50 ปี โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นบูรณาการองค์ความรู้ในการบริหารจัดการน้ำ ด้วยการจัดระบบการลงทุน การก่อสร้าง การจัดสรรผลประโยชน์ และการบำรุงดูแลรักษา ฝ่ายทอดน้ำดังกล่าวจึงสามารถอำนวยประโยชน์ให้แก่ชุมชนมาจนถึงทุกวันนี้ โดยปราศจากความขัดแย้งใดๆ ในขณะที่ผลการศึกษาเปรียบเทียบ กรณีการขาดคลองบาเจาะเพื่อแก้ไขปัญหา น้ำท่วมขังในตัวเมืองบาเจาะโดยหน่วยงานราชการ ซึ่งไม่ได้ศึกษาผลกระทบหรือสอบถามความคิดเห็นจากชาวบ้าน ได้สร้างความเดือดร้อนเสียหาย ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมต่อชุมชนอย่างรุนแรง โดยเฉพาะผู้ที่ต้องอาศัยน้ำเพื่อการปลูกข้าว

นอกจากนี้ ในการศึกษากลุ่มตัวอย่างจำนวน 300 ครัวเรือน พบว่า ประชาชนต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำสูงถึงร้อยละ 92 โดยมากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 52.7) เชื่อว่าในอนาคตปัญหา น้ำจะสร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างแน่นอน และเรียกร้องให้รัฐเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการน้ำอย่างจริงจัง

คำสำคัญ: ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการน้ำ การมีส่วนร่วมของชุมชน ลุ่มน้ำสายบุรี

* อาจารย์ หน่วยวิจัยเพศสถานะและการพัฒนาสังคมเพื่อสันติภาพในจังหวัดชายแดนใต้ประเทศไทย แผนกวิชาพัฒนาลังคม ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

Lecturer, Gender and Social Development for Peace in Southernmost Provinces of Thailand Research Unit, Prince of Songkla University

Abstract

This research is aimed to study a water management system and suggest appropriate ways for water management, which is based on local wisdom and operated by community participation in Saiburi watershed area. The Gayohmati community's dam in Bacho District, Narathiwat Province, was selected to be a case study. Data collection involved a survey, questionnaires, interviews and group discussion.

The findings showed that the Gayohmati community has utilized a community-led water management method for over 50 years. Through the integration of local wisdom and knowledge in water management, investment system, construction, allocation, and maintenance, the Gayohmati community has effectively operated the dam for their benefits without any conflict. On the other hand, a comparative case study with the government's digging project of the Bacho Canal to solve the flood problem in downtown Bacho revealed that the project has caused severe economic, social and environmental damages to the community, especially to the farmers who need water from the canal for their rice plantation. This is due to the lack of the study of the project drawbacks and of the survey of public opinions about the project.

According to the study of 300 household samples, 92% expressed the need to take part in water management, and more than half of the samples (52.7%) were concerned for the future water utilization which, they believed, will lead to the community conflict. In this case, they suggested that the government should take action in supporting community involvement in water management.

Keywords: *local wisdom in water management, community participation, Saiburi watershed area*

1. บทนำ

“น้ำ” จัดเป็นทรัพยากรธรรมชาติประเภทที่เสริมสร้างขึ้นใหม่ได้และไม่มีวันสูญสิ้น (Renewable and indestructible resource หรือ Flow resource) แต่ด้วยปริมาณความต้องการใช้น้ำเพื่อกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคในภาคครัวเรือน การใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ในภาคการเกษตร หรือการใช้น้ำเพื่อการผลิตในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ทำให้ปริมาณน้ำที่มีอยู่ในปัจจุบัน ไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ของมนุษย์อีกต่อไป ทรัพยากรน้ำกลายเป็นสินค้าหายาก (Scarcity) และมีราคาหรือต้นทุนในการได้มา ดังนั้น น้ำจึงเป็นทรัพยากรที่กำลังกลายเป็นชนวนปัญหาที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในการแย่งชิงและเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากผู้ใช้น้ำซึ่งมีจำนวนและความต้องการเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในปัจจุบัน

ประเทศไทยตระหนักถึงปัญหาการขาดแคลนน้ำทั้งในเชิงคุณภาพ ปริมาณและความเหมาะสมของช่วงเวลาที่มิใช่ ซึ่งนับวันปัญหาดังกล่าวจะยิ่งทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นทุกปี ดังนั้นรัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ จึงประกาศให้ “น้ำ” เป็นวาระแห่งชาติในปี 2550 (กรมทรัพยากรน้ำ, 2550) ทั้งนี้เพื่อให้มีการบริหารจัดการน้ำทั้งระบบ ซึ่งจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาทรัพยากรน้ำของชาติได้อย่างยั่งยืนโดยแท้จริง โดยรูปแบบการจัดการน้ำในปัจจุบันมีแนวโน้มและทิศทางที่มุ่งไปสู่การจัดการน้ำแบบองค์รวม คำนึงถึงมิติทางนิเวศวิทยาและชุมชนมากขึ้น กล่าวคือมีการพัฒนารูปแบบการจัดการน้ำที่พยายามบูรณาการองค์ความรู้ในการบริหารจัดการน้ำเป็นระบบลุ่มน้ำ ซึ่งพบว่าปัจจุบันประเทศไทยแบ่งพื้นที่การบริหารจัดการน้ำออกเป็น 25 ลุ่มน้ำหลัก ครอบคลุมพื้นที่ทั่วทั้งประเทศ

ลุ่มน้ำสายบุรี ซึ่งครอบคลุมพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อันประกอบด้วย จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส นับเป็นภูมิภาคหนึ่งที่มีความสำคัญ และเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม สังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของประชาชนในพื้นที่เป็นอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการพัฒนาของรัฐหลายโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ พบว่าส่งผลกระทบเชิงลบทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งยังคงมีวิธีการผลิตที่พึ่งพิงและพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก กอปรกับสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ ดังนั้น การสร้างความเข้าใจโดยอาศัยกระบวนการการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนหรือชุมชนท้องถิ่น จึงเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ซึ่งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการน้ำของภาครัฐ ควรตระหนักและเรียนรู้ในการเข้าถึงและดึงศักยภาพของชุมชน รวมทั้งองค์ความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นมาทำให้เกิดประโยชน์สูงสุด เพื่อสนับสนุนการดำเนินโครงการต่างๆ ทั้งนี้เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลของโครงการ และเพื่อป้องกันปัญหาความขัดแย้งและลดเงื่อนไขที่จะนำไปสู่การใช้ความรุนแรงเพื่อการแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำ ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน สังคม หรือประเทศชาติต่อไป

ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ตั้งอยู่ในพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่างลุ่มน้ำสายบุรีและลุ่มน้ำบางนรา ซึ่งเป็นลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำภาคใต้ฝั่งตะวันออกส่วนที่ 4 (สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16, 2548) เป็นพื้นที่ที่โดดเด่นและน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ในการกำหนดให้เป็นพื้นที่กรณีศึกษาตัวอย่าง การจัดการน้ำโดยภาครัฐ ซึ่งขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนและสร้างผลกระทบจากความไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ของผู้รับผิดชอบโครงการต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่อย่างรุนแรง เปรียบเทียบกับกรณีศึกษาตัวอย่าง การจัดการน้ำแบบชาวบ้าน ซึ่งอาศัยการบูรณาการองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำ ด้วยการจัดสร้างฝายทดน้ำซึ่งมีการใช้ประโยชน์นับตั้งแต่สร้างเสร็จจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 50 ปี โดยปราศจากผลกระทบหรือความขัดแย้งของคนในชุมชน

ดังนั้น การศึกษาการจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพื่อพิสูจน์และสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ ในการบริหารจัดการน้ำด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ซึ่งสามารถสนองตอบความต้องการของคนในพื้นที่ได้อย่างแท้

จริง และสร้างความตระหนักในการให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการดำเนินโครงการพัฒนาต่างๆ ของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำ ทั้งนี้เพื่อให้โครงการพัฒนาต่างๆ บรรลุเป้าหมายในการสร้างและพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ ซึ่งจะสามารถช่วยลดเงื่อนไขที่อาจเป็นส่วนเสริมในเชิงลบต่อการพัฒนาและแก้ไขปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ได้อีกทางหนึ่ง

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำ
2. เพื่อศึกษาระบบการจัดการน้ำทั้งแบบของรัฐและของชาวบ้าน
3. เพื่อศึกษาสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลง และผลกระทบที่เกิดจากการจัดการน้ำโดยภาครัฐ
4. เพื่อศึกษาแนวทางอันเหมาะสมในการจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของตำบลกาเยาะมาตี

3. วิธีการศึกษา

การวิจัยเรื่อง การจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส มีกระบวนการและวิธีการวิจัยเพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาดังนี้

ประเภทของการวิจัย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยอาศัยหลักการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ด้วยการเปิดโอกาสให้ประชาชนในพื้นที่เป็นผู้ร่วมวิจัยโดยการให้ข้อมูล จัดเก็บข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน เพื่อศึกษาผลกระทบจากการจัดการน้ำในรูปแบบที่รัฐดำเนินการและรูปแบบที่ชาวบ้านเคยจัดการกันเองในอดีต

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย

- 1) ครุว์เรือนชาวบ้านตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ตามข้อมูลทะเบียนราษฎร์ จำนวนทั้งสิ้น 1,202 ครุว์เรือน (องค์การบริหารส่วนตำบลกาเยาะมาตี, 2551)
- 2) ประชาชนชาวบ้านและผู้นำชุมชน
- 3) ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่ดูแลและรับผิดชอบโครงการด้านการพัฒนาและบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี

กลุ่มตัวอย่าง การศึกษาครั้งนี้มีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อเป็นตัวแทนของประชากรที่ต้องการศึกษาดังนี้

- 1) ครุว์เรือนชาวบ้าน ใช้เทคนิคการเลือกตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi-Stage Sampling) กล่าวคือ ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบแบ่งชั้น (Stratified Sampling) โดยกำหนดให้ทุกหมู่บ้านในตำบลกาเยาะมาตีเป็นชั้นในการสุ่มตัวอย่าง แล้วจึงสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental Samp-

ling) จากจำนวนตัวอย่างตามสัดส่วนของจำนวนครัวเรือนประชากรในแต่ละหมู่บ้าน เพื่อเป็นตัวแทนของครัวเรือนชาวบ้านในการให้ข้อมูลพื้นฐานทางด้านสภาพปัญหา ตลอดจนข้อกังวลและความต้องการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ โดยมีขนาดของกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ จำนวน 300 ตัวอย่าง ซึ่งได้จากการคำนวณตามสูตรของ Taro Yamane (1967) คือ

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

เมื่อ n คือ ขนาดกลุ่มตัวอย่าง

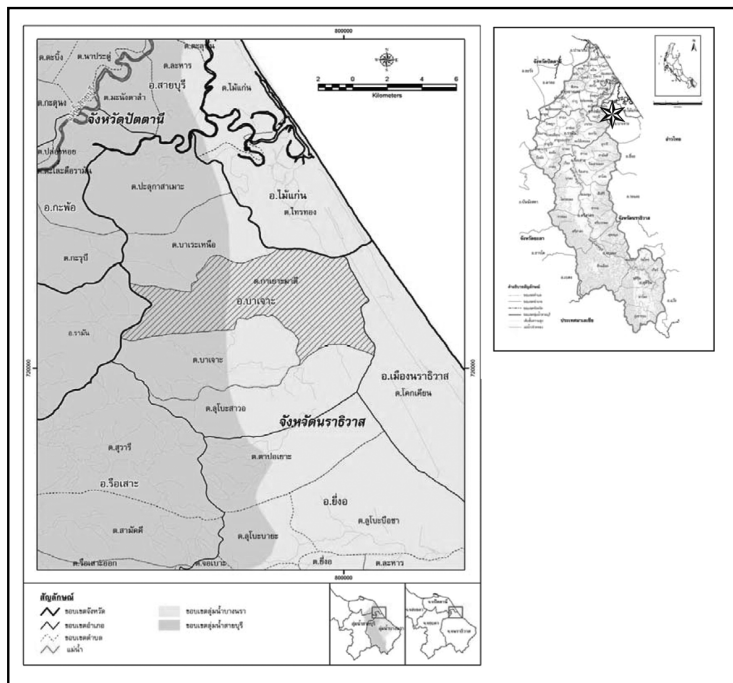
N คือ ขนาดประชากร

e คือ ความคลาดเคลื่อนของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งกำหนดให้มีค่าเท่ากับ 0.05

2) ประชากรชาวบ้านและผู้นำชุมชน ใช้เทคนิคการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ข้อมูลด้านการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ ประสบการณ์ และประวัติการจัดการน้ำของชุมชน โดยในการวิจัยครั้งนี้มีจำนวนทั้งสิ้น 13 คน

3) ข้าราชการเจ้าหน้าที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการน้ำ ใช้เทคนิคการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อให้ข้อมูลด้านสถานการณ์และการบริหารจัดการโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ

สำหรับขอบเขตพื้นที่วิจัยแสดงดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 ขอบเขตพื้นที่วิจัย (ตำบลเกาะมะตาดในลุ่มน้ำสายบุรี)

เครื่องมือในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการศึกษาการจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านครั้งนี้ ประกอบด้วย

1) แบบสอบถาม ใช้สำหรับการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลต่างๆ จากชาวบ้านในพื้นที่ ซึ่งจะสะท้อนสภาพปัญหา และความต้องการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำ หรือข้อเสนอแนะต่างๆ เกี่ยวกับการจัดการน้ำที่เป็นอยู่ และสิ่งที่ต้องการให้พัฒนา ซึ่งประกอบด้วย ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล ตอนที่ 2 สถานการณ์น้ำและการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ ตอนที่ 3 การมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำ และตอนที่ 4 ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นอื่นๆ ที่มีต่อการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่

2) แบบสัมภาษณ์ ใช้สำหรับการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลต่างๆ จากข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ ซึ่งจะสะท้อนแนวทางการดำเนินงานที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ปัญหา อุปสรรค หรือข้อจำกัด ที่พบเจอในขณะปฏิบัติหน้าที่ ตลอดจนทัศนคติ หรือมุมมองจากความคิดเห็นส่วนตัวในฐานะผู้มีส่วนรับผิดชอบโดยตรงตามภาระงานที่ได้รับมอบหมายจากหน่วยงานต้นสังกัด ซึ่งประกอบด้วย ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ และตอนที่ 2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาและบริหารจัดการน้ำ เช่น สถานการณ์ปัญหาและความต้องการใช้น้ำในพื้นที่เป็นอย่างไรบ้าง (อดีตจนถึงปัจจุบัน) หน่วยงานดังกล่าวมีการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างไร และข้อเสนอแนะหรือความคิดเห็นอื่นๆ

3) การประชุมกลุ่มย่อย ใช้สำหรับการรวบรวมและจัดเก็บข้อมูลต่างๆ จากปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้นำชุมชน ซึ่งเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพที่จะสะท้อนให้เห็นมิติของความเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการน้ำ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนปัญหาผลกระทบจากการบริหารจัดการน้ำของรัฐ และเป็นเวทีในการวิเคราะห์ข้อมูลและเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาและตอบสนองความต้องการใช้น้ำและบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนสืบไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายวิธีการ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์และเพียงพอสำหรับการวิเคราะห์ โดยมีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้คือ

ขั้นตอนที่ 1 สืบค้นข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี โดยเฉพาะข้อมูลพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส จากเอกสารและรายงานการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจกับข้อมูลพื้นที่โดยรวม

ขั้นตอนที่ 2 ลงพื้นที่ศึกษา (Survey) ผู้วิจัยลงพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี เพื่อสำรวจแหล่งน้ำและการใช้ประโยชน์ รวมทั้งข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ พบปะพูดคุยกับผู้นำชุมชนเพื่อแนะนำตัว และแจ้งถึงวัตถุประสงค์การเข้ามาศึกษาวิจัยในพื้นที่ ตลอดจนขั้นตอนวิธีการศึกษาโดยสังเขป และนัดประชุมกลุ่มย่อยผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านเพื่อร่วมกันวิเคราะห์ปัญหา และเสนอแนะแนวทางในการบริหารจัดการน้ำที่ควรจะเป็น รวมทั้งจัดเก็บข้อมูลการบริหารจัดการน้ำในอดีตที่ชาวบ้านเคยจัดการกันเอง และที่หน่วยงานราชการดำเนินการ ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนจากการบริหารจัดการน้ำโดยภาครัฐ รวมทั้งสัมภาษณ์เชิงลึกข้าราชการเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่

ขั้นตอนที่ 3 จัดประชุมกลุ่มย่อย (Focus group) ผู้วิจัยเชิญตัวแทนชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และปราชญ์ชาวบ้าน ร่วมสำรวจแหล่งน้ำภายในชุมชน และร่วมอภิปรายประเด็นปัญหา สถานการณ์น้ำ การมีส่วนร่วมของชุมชน การเปลี่ยนแปลงของชุมชน หรือประเด็นความเสียหายที่เกิดจากโครงการแก้ไขปัญหาน้ำและพัฒนาแหล่งน้ำของภาครัฐ และแนวทางการบริหารจัดการน้ำที่ควรจะเป็น เพื่อนำไปจัดทำแบบสอบถามสำหรับสำรวจข้อมูลชุมชนกาเยาะมาตีอีกครั้งหนึ่ง รวมทั้งคัดเลือกตัวแทนชาวบ้านเพื่อร่วมเป็นนักวิจัยท้องถิ่นในการจัดเก็บข้อมูล และวิเคราะห์ผลการศึกษาร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 4 อบรมเชิงปฏิบัติการให้นักวิจัยท้องถิ่น การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือจากกลุ่มบัณฑิตอาสาซึ่งเป็นคนที่กลับมาอาศัยใช้ชีวิตในพื้นที่ร่วมเป็นนักวิจัยท้องถิ่น โดยได้จัดอบรมบัณฑิตอาสาเหล่านี้ในการจัดเก็บและรวบรวมข้อมูลสถานการณ์น้ำในพื้นที่ แนวโน้มปัญหาที่ชาวบ้านตระหนักและให้ความสำคัญ รวมถึงผลกระทบจากการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ การมีส่วนร่วม และประเด็นอื่นๆ ตามแบบสอบถามที่จัดทำขึ้น

ขั้นตอนที่ 5 จัดเก็บข้อมูล ผู้วิจัยและนักวิจัยท้องถิ่นลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลชุมชน ศึกษาวิถีชีวิตชาวบ้านด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และสัมภาษณ์เชิงลึกถึงสถานการณ์น้ำ และผลกระทบที่ได้รับจากโครงการพัฒนาแหล่งน้ำของรัฐ

ขั้นตอนที่ 6 เรียบเรียงและตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลทั้งหมด วิเคราะห์เรียบเรียงเป็นเอกสาร เพื่อนำเสนอผลการศึกษาต่อชุมชน เพื่อให้ชุมชนร่วมกันวิเคราะห์และตรวจสอบความถูกต้อง เพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมในการเสนอแนะแนวทางการบริหารจัดการน้ำที่ควรจะเป็นต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) เพื่ออธิบายสภาพเศรษฐกิจสังคมของชุมชนกาเยาะมาตี สถานการณ์และสภาพการณ์ของปัญหาการจัดการน้ำที่ชุมชนกำลังเผชิญ ผลกระทบที่เกิดจากโครงการพัฒนาแหล่งน้ำของรัฐ เป็นต้น และใช้การวิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative Analysis) ด้วยค่าสถิติร้อยละ เพื่อสะท้อนความคิดเห็นของชาวบ้านต่อปัญหาความเดือดร้อน ความตระหนักกังวลต่อปัญหาการจัดการน้ำ ตลอดจนความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำของชุมชน เป็นต้น

4. ผลการศึกษาและข้อวิจารณ์

จากการศึกษา สามารถสรุปผลการศึกษาและข้อวิจารณ์ได้ดังนี้

สถานการณ์น้ำในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี สถานการณ์ปัญหาน้ำที่ชาวบ้านให้ความสำคัญและสนใจเป็นพิเศษในเวลานี้คือ ปัญหาน้ำประปาไม่สะอาดและไหลขาดช่วง เนื่องจากความเสื่อมโทรมของระบบประปาหมู่บ้านที่ขาดการบำรุงรักษา จนทำให้ท่อประปาชำรุด ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงจำเป็นต้องหันกลับมาใช้น้ำบ่อเพื่อการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน และสังเกตเห็นว่า ปริมาณน้ำในบ่อโดยเฉพาะช่วงฤดูแล้งมีน้อยลงกว่าเดิมมากเมื่อเทียบกับช่วงเวลาเดียวกันในอดีต ในขณะที่ช่วงฤดูฝนหลายพื้นที่ในตำบลกลับมีปริมาณน้ำมากเกินไปจนเกิดเป็นปัญหาน้ำท่วมซ้ำซ้อนซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นทุกปี การแก้ไขปัญหาดังกล่าวในปัจจุบัน พบว่า หน่วยงานต่างๆ ของรัฐยังไม่สามารถทำได้เต็มที่และต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะไม่มีความชัดเจนว่าใครควรเป็นเจ้าภาพหรือหน่วยงานหลักใน

การดำเนินการแก้ไขปัญหาน้ำอย่างแท้จริง ขาดการประสานงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่มีส่วนรับผิดชอบ และพบว่าแนวทางการแก้ไขปัญหายังเป็นรูปแบบเดิมๆ คือการแก้ไขปัญหาแบบเฉพาะหน้า ตามอำนาจหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ ไม่มีการวางแผนจัดการน้ำร่วมกันอย่างเป็นระบบ รวมทั้งมีปัญหาด้านงบประมาณที่ไม่เพียงพอต่อการดำเนินโครงการแก้ไขปัญหาน้ำด้านต่างๆ ได้

การจัดการน้ำโดยภาครัฐ กรณีการขุดคลองบาเจาะ การขุดลอกคลองบาเจาะบริเวณ

หมู่ที่ 4 บ้านส้มป่อย ตำบลกาเยาะมาตี เมื่อปี 2534 เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในเขตตัวเมืองบาเจาะ ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชาวตำบลกาเยาะมาตีในเวลาต่อมา ทำให้เกิดการสูญเสียอาชีพ และรายได้จากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอันมีผลมาจากสภาพดินและน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป สูญเสียป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งรายได้และอาหารของคนในชุมชนจากการเก็บหน่อไม้และจับปลา เป็นต้น ดังภาพที่ 2 ปัญหาคลองบาเจาะกลายเป็นหาเหวร้ายที่แก้ไขไม่จบสิ้น เพราะหน่วยงานที่รับผิดชอบขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากการที่ขุดคลองลึกเกินไป ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถทدنน้ำเข้านาได้ดังเดิม ส่งผลให้ที่นาบางส่วนกลายเป็นนาร้าง เพราะขาดน้ำสำหรับทำนา และแม้หน่วยงานที่รับผิดชอบจะพยายามสร้างฝายทดน้ำในคลองภายหลัง แต่ก็พังทลายลงเนื่องจากไม่สามารถทนทานต่อการกัดเซาะจากน้ำในช่วงน้ำหลาก และในช่วงหน้าแล้งชาวบ้านบางส่วนต้องมาช่วยกันพังฝายเพื่อให้น้ำไหลผ่านไปได้อเพราะปริมาณน้ำมีไม่เพียงพอต่อคนปลายน้ำ

ภาพที่ 2

ความเสียหายของคลองบาเจาะ

รับผิดชอบขาดความรู้ความเข้าใจในการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นได้จากการที่ขุดคลองลึกเกินไป ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถทदनน้ำเข้านาได้ดังเดิม ส่งผลให้ที่นาบางส่วนกลายเป็นนาร้าง เพราะขาดน้ำสำหรับทำนา และแม้หน่วยงานที่รับผิดชอบจะพยายามสร้างฝายทดน้ำในคลองภายหลัง แต่ก็พังทลายลงเนื่องจากไม่สามารถทนทานต่อการกัดเซาะจากน้ำในช่วงน้ำหลาก และในช่วงหน้าแล้งชาวบ้านบางส่วนต้องมาช่วยกันพังฝายเพื่อให้น้ำไหลผ่านไปได้อเพราะปริมาณน้ำมีไม่เพียงพอต่อคนปลายน้ำ

การจัดการน้ำแบบชาวบ้าน กรณีฝายกันน้ำ (ทำนบ) โบราณ ฝายกันน้ำแห่งนี้หรือที่ชาวบ้านบางคนเรียกว่า ทำนบ มีการใช้ประโยชน์มากกว่า 50 ปี สร้างด้วยซีเมนต์ ดังภาพที่ 3 โดยการก่อสร้างเกิดจากการรวมตัว ระดมทุน และร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้าน โดยการนำของกลุ่มผู้นำท้องถิ่นในอดีต 3 คน ประกอบด้วย นายมะชาแม ดาโอะ เป็นนายช่างใหญ่ ทำหน้าที่ออกแบบ วางแผนและควบคุมการก่อสร้าง นายฮัจยีมาซู นาแซ ทำหน้าที่บริหารจัดการด้านการเงิน และจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ และนายฮัจยีเฮง วามะ ซึ่งมีฐานะดีในหมู่บ้านได้อนุเคราะห์ทรัพย์ เพื่อใช้ในการขนถ่ายวัสดุก่อสร้าง วัตถุประสงค์การสร้างฝายแห่งนี้คือ เพื่อแก้ไขปัญหการขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูก และเพื่อรองรับการขยายพื้นที่ทำนาข้าว ใช้เวลาสร้างประมาณ 3 เดือน ด้วยการร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้านที่สลับผลัดเปลี่ยนกันมาทำหน้าที่ตามแต่กำลังที่ตัวเองจะช่วยให้ และต้องใช้เวลาถึง 3 ปี เพื่อปรับที่และจัดรูปที่ดินใหม่ เพราะพื้นที่เดิมเป็นป่า หลังจากนั้นจึงเริ่มทำนาได้ โดยสามารถเพาะปลูกได้ผลผลิตดีจากการที่มีน้ำทำที่อุดมสมบูรณ์จากฝายมาจนถึงทุกวันนี้

จากการศึกษากรณีฝายกันน้ำ พบความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นมากมายที่ชาวบ้านใช้และบูรณาการจนกระทั่งทำให้ฝายกันน้ำแห่งนี้ สามารถเอื้อประโยชน์ให้แก่ชุมชนมานานกว่ากึ่งศตวรรษ ได้แก่ (1) การเลือกตำแหน่งสถานที่ก่อสร้าง พบว่ามีการสำรวจและกำหนดจุดสร้างตรงที่ทางน้ำทุกสายไหลมารวมกัน (2) การออกแบบการก่อสร้าง พบว่า ชาวบ้านคำนึงถึงความมั่นคงแข็งแรงทนทานของฝาย ด้วยการสร้างแนวซีเมนต์ป้องกันกระแสน้ำวนกัดเซาะฝายและตลิ่ง (3) การป้องกัน

ภาพที่ 3 ฝายกันน้ำโบราณ

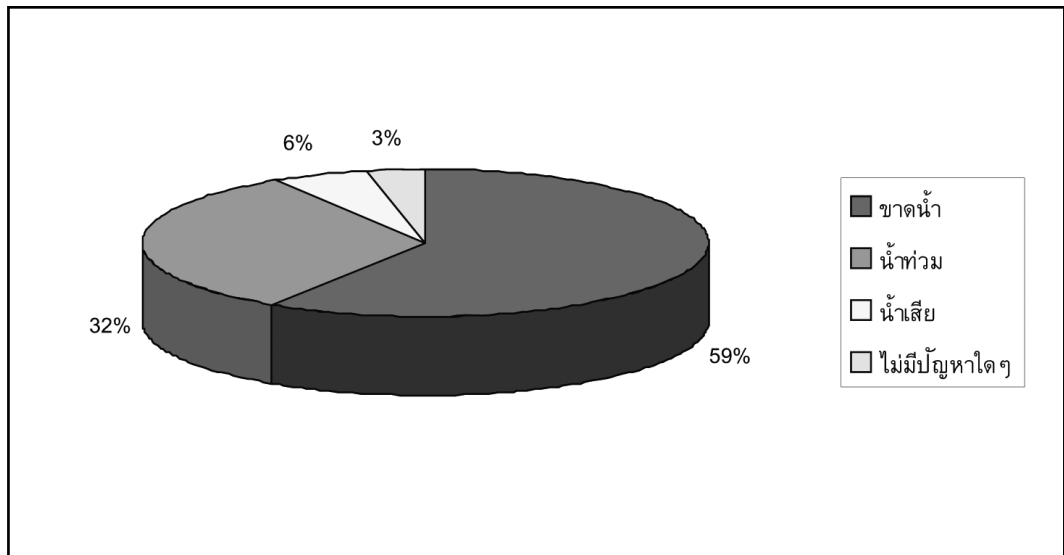
การกัดเซาะหรือพังทลายของฝาย พบว่า ชาวบ้านมีวิธีการต่างๆ มากมาย เช่น การถมดินหน้าฝายให้ลาดเอียงเพื่อลดแรงปะทะด้วยการให้น้ำไหลผ่านฝายไปปลูกไผ่ไว้ตลอดแนวตลิ่งทั้งสองฝั่งเพื่อยึดดินไม่ให้พังทลาย เป็นต้น (4) การควบคุมและปรับระดับน้ำให้เหมาะสมกับความต้องการของข้าว พบว่า มีการสร้างสันฝายให้สามารถเปิดปิดเพื่อกักน้ำและระบายน้ำตามระดับที่ต้องการได้ (5) การจัดสรรน้ำเข้านาและการระบายน้ำ พบว่าชาวบ้านมีข้อตกลงร่วมกันในการอนุญาตให้ปล่อยน้ำผ่านนาตัวเอง

ไปยังเพื่อนบ้านได้ โดยไม่มีปัญหา และเพาะปลูกข้าวในช่วงเวลาใกล้เคียงกันเพื่อให้การท่อน้ำเข้านาและระบายน้ำออกจากรนาเป็นไปในแนวทางเดียวกัน (6) การกำหนดอัตราเงินสมทบที่สมควรจ่าย พบว่า มีการกำหนดอัตราเงินสมทบที่แต่ละคนสมควรจ่ายในอัตราที่แตกต่างกันไปตามผลประโยชน์ที่แต่ละคนได้รับจากฝาย แบ่งเป็น 4 อัตรา คือ 400 บาท/ไร่ 200 บาท/ไร่ 150 บาท/ไร่ และ 50 บาท/ไร่ โดยมีนายฮัจยีมามุ นาแซ เป็นผู้ประเมินและจัดเก็บเงินสมทบดังกล่าว ซึ่งชาวบ้านจะค่อยๆ หยอดจ่ายจนครบ และไม่พบว่ามีคนไม่จ่าย (Free rider) หรือไม่ร่วมมือกับส่วนรวม

สถานการณ์และการจัดการน้ำในมุมมองชาวบ้าน จากผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 300 ตัวอย่าง ซึ่งมาจากหมู่บ้านต่างๆ 6 หมู่บ้านตามสัดส่วนประชากร พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงถึงร้อยละ 57.7 ส่วนใหญ่อยู่ในวัยทำงานคือ ช่วงอายุระหว่าง 20-60 ปี คิดเป็นร้อยละ 87.3 และเกือบครึ่งหนึ่งของผู้ตอบแบบสอบถาม (ร้อยละ 48.3) มีความรู้ไม่เกินระดับประถมศึกษา และมีเพียงร้อยละ 22.2 เท่านั้น ที่ประกอบอาชีพนอกภาคการเกษตร เช่น ข้าราชการ ครูสอนศาสนา และค้าขายส่วนตัว เป็นต้น

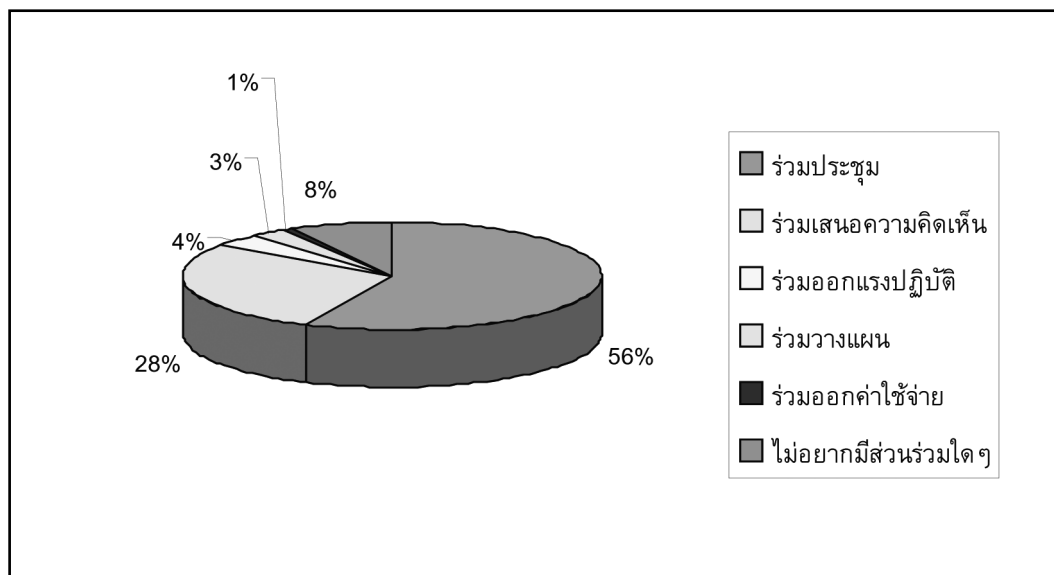
ปัญหาที่ชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตีประสบมากที่สุดในรอบปีที่ผ่านมาคือ ปัญหา น้ำท่วม (ร้อยละ 51.3) แต่ปัญหาที่สร้างความเดือดร้อนให้ชาวบ้านมากที่สุดคือ ปัญหาการขาดน้ำเพื่อการเพาะปลูกและบริโภค (ร้อยละ 43.7) โดยร้อยละ 59.3 เชื่อว่าปัญหาการขาดน้ำเพื่อการเพาะปลูกและบริโภคจะกลายเป็นปัญหาที่สร้างความเดือดร้อนให้ชาวบ้านตำบลกาเยาะมาตีมากที่สุดในอนาคต และเกินกว่าครึ่ง (ร้อยละ 52.7) คาดว่าปริมาณน้ำในอนาคตจะไม่เพียงพอกับความ

ต้องการของคนในพื้นที่และจะสร้างความขัดแย้งให้คนในชุมชนในที่สุด นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้ข้อสังเกตว่าฤดูกาลมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก โดยสังเกตพบว่าช่วงฤดูร้อนหรือหน้าแล้งมีระยะเวลานานขึ้น สำหรับปัญหาน้ำที่ชาวบ้านกังวล สรุปดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 ปัญหาน้ำที่ชาวบ้านกังวล

การใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ พบว่า ชาวบ้านใช้น้ำบ่อเพื่อการบริโภคมากที่สุด (ร้อยละ 74.7) ในขณะที่น้ำที่ใช้เพื่อการเพาะปลูกส่วนใหญ่ได้มาจากคลองธรรมชาติและบ่อ (ร้อยละ 54.7) มีเพียงร้อยละ 17.0 เท่านั้นที่ได้ใช้น้ำจากระบบชลประทานในพื้นที่ นอกจากนี้พบว่าบางพื้นที่ในตำบลเริ่มมีความขัดแย้งจากการใช้น้ำให้เห็นบ้างแล้ว (ร้อยละ 8.0) จากสภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่เริ่มตระหนักและรับรู้ถึงปัญหาการจัดการน้ำในพื้นที่ โดยร้อยละ 72.3 เห็นว่าชาวบ้านกับส่วนราชการควรร่วมกันเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดการแก้ไขปัญหาระบบน้ำและชาวบ้านเกือบทั้งหมด (ร้อยละ 92.0) อยากเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการน้ำของชุมชน การมีส่วนร่วมที่ชาวบ้านคิดว่าตัวเองทำได้มากที่สุดคือการร่วมประชุม (ร้อยละ 56.7) แต่ปรากฏว่าที่ผ่านมา กว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 53.3) ไม่เคยมีโอกาเข้าไปมีส่วนร่วมใดๆ กับหน่วยงานราชการในการจัดการหรือแก้ไขปัญหาระบบน้ำของชุมชนเลย มีแค่เพียงร้อยละ 3.3 เท่านั้น ที่เป็นสมาชิกกลุ่มผู้ใช้น้ำหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำในปัจจุบัน ความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำของชาวบ้าน สรุปดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 ความต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำของชาวบ้าน

สิ่งที่หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบดูแลการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำในพื้นที่ ควรตระหนักและรับฟังคือ มีเพียงร้อยละ 47.7 เท่านั้นที่พอใจต่อการจัดการและแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ ในขณะที่ร้อยละ 52.3 ไม่พอใจ เนื่องจากมองว่าหน่วยงานราชการมักจะแก้ไขปัญหาล่าช้า ไม่ทันการณ์ ไม่ตรงจุด หรือไม่ต่อเนื่อง การดำเนินโครงการหลายครั้งพบว่าไม่ได้ประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชนทราบโดยทั่วกันหรือเปิดโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอแนะความคิดเห็นต่อทางเลือกในการแก้ไขปัญหา ทำให้ชุมชนกังวลว่าอาจเกิดความเสียหายต่อชุมชนตามมาได้ เช่นกรณีการขุดลอกคลองบาเจาะ เป็นต้น

สิ่งที่ผู้ตอบแบบสอบถามอยากเสนอแนะและแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมคือ อยากให้มีเวทีการประชุมร่วมกันระหว่างหน่วยงานราชการและชาวบ้าน เพื่อเสนอแนะแนวทางการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน โดยอยากให้หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องส่งเสริมและให้ความรู้แก่ชาวบ้านในการวางแผนจัดการน้ำของชุมชน อยากให้รัฐมีนโยบายส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการน้ำอย่างชัดเจนและจริงจัง อยากให้ชาวบ้านและหน่วยงานราชการช่วยกันดูแลระบบนิเวศ ช่วยกันประหยัดน้ำ อยากให้หน่วยงานราชการช่วยแก้ไขปัญหาตลิ่งพัง และให้ความช่วยเหลือเรื่องน้ำประปาอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง รวมทั้งปรับปรุงคุณภาพน้ำให้อยู่ในเกณฑ์ที่สะอาดปลอดภัย และไหลแรงตลอดทุกช่วงเวลา และรวมทั้งอยากให้หน่วยราชการช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาคุณภาพน้ำของแหล่งน้ำธรรมชาติที่น้ำเน่าเสียและมีสภาพเป็นต่าง เป็นต้น

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ในสถานการณ์ที่ทรัพยากรน้ำของประเทศกำลังเข้าสู่ภาวะวิกฤตทั้งในเชิงปริมาณ คุณภาพ และความเหมาะสมของช่วงเวลา อาจนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งแตกแยกของสังคม ทั้งระหว่างบุคคล ชุมชน หรือระหว่างรัฐกับชุมชน การวิจัยการจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส มุ่งศึกษาเพื่อนำเสนอตัวอย่างแนวทางการจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมของชุมชนดั้งเดิมที่มีมากกว่ากึ่งศตวรรษ เพื่อสะท้อนและนำไปสู่แนวทางการบริหารจัดการน้ำที่เหมาะสม มีประสิทธิภาพ และสามารถสนองตอบความต้องการของสังคมได้อย่างแท้จริงด้วยความปรองดอง เอื้ออาทร และสมานฉันท์

ผลการศึกษารูปได้ว่า การบริหารจัดการน้ำโดยภาครัฐที่ผ่านมาในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี นับแต่อดีตจวบจนปัจจุบันอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของหน่วยงานราชการต่างๆ มากมาย เช่น กรมป่าไม้ กรมการปกครอง กรมทรัพยากรน้ำ กรมชลประทาน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น ซึ่งต่างมีหน้าที่แบ่งแยกจากกันอย่างชัดเจน ขาดการประสานงานและบูรณาการการจัดการลุ่มน้ำทั้งระบบ โดยเฉพาะการขาดลอกคลองบาเจาะเพื่อบรรเทาสถานการณ์น้ำท่วมในเขตตัวเมืองบาเจาะ โดยปราศจากการศึกษาผลกระทบและการคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ แม้สามารถแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในเขตตัวเมืองบาเจาะได้ แต่ก็สร้างปัญหาใหญ่ให้ชุมชนกาเยาะมาตีตามมาซึ่งได้รับผลกระทบทั้งโดยตรงและทางอ้อมทั้งในเชิงเศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องเกี่ยวพันโยงใยกันเป็นลูกโซ่

จากผลกระทบดังกล่าว เป็นที่น่าห่วงเกรงว่าอาจกลายเป็นเงื่อนไขซึ่งมีผลเสริมในเชิงลบต่อทัศนคติของชาวบ้านในพื้นที่ต่อการบริหารงานโดยหน่วยงานของรัฐมากขึ้น และส่งผลเสียต่อการเพิ่มขึ้นของความขัดแย้งในพื้นที่ภายใต้สถานการณ์ความไม่สงบที่เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

ผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นชัดถึงความต้องการมีส่วนร่วมของชุมชนกาเยาะมาตีในการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งกลายเป็นปัญหาที่ชุมชนตระหนักและหวัวิตกว่ากำลังจะสร้างความเดือดร้อนและนำไปสู่การขัดแย้งแย่งชิงน้ำกันของชาวบ้านในอนาคต ซึ่งส่วนราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องควรรับฟังและใช้โอกาสนี้ทำความเข้าใจและเข้าถึงความต้องการของชาวบ้านที่แท้จริง เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างยั่งยืนและราบรื่นบนพื้นฐานของความรู้ความเข้าใจ ซึ่งจะสามารถลดเงื่อนไขที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในพื้นที่ได้อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ จากการศึกษาการสร้างฝายทดน้ำของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการจัดการน้ำที่เกิดจากความร่วมมือและร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้านในอดีต สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนกาเยาะมาตีซึ่งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำด้วยการจัดระบบการลงทุน การก่อสร้าง การกระจายผลประโยชน์ และการบำรุงดูแลรักษา จนทำให้ฝายดังกล่าวสามารถอำนวยประโยชน์ให้แก่ชุมชนมาตลอดระยะเวลากว่า 50 ปี โดยปราศจากความขัดแย้ง แย่งชิง หรือมีผลกระทบเชิงลบต่อชุมชนในด้านต่างๆ

แม้การศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะจำกัดเพียงกรณีศึกษาชุมชนกาเยาะมาตี แต่ก็สามารถบ่งชี้ข้อเท็จจริงบางอย่างได้ว่า การจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชน มีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ โดยมีบทพิสูจน์ที่ชัดเจนถึงความยั่งยืนอันเป็นหลักสำคัญในการพัฒนา ทั้งในมิติของสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งถ้าหากสามารถบูรณาการกับความรู้และงบประมาณในส่วนที่ภาครัฐกำกับดูแล

อยู่ได้จริงแล้ว ย่อมทำให้ทรัพยากรน้ำมีเพียงพอกับความต้องการและสามารถอำนวยประโยชน์สุขให้แก่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ จากการวิจัยการจัดการน้ำแบบรัฐและแบบชาวบ้านในพื้นที่ตำบลกาเยาะมาตี อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1) ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

- ก่อนมีโครงการต่างๆ โดยเฉพาะโครงการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำหรือพัฒนาแหล่งน้ำ ควรศึกษาผลได้ผลเสีย ตลอดจนแนวทางป้องกันหรือแก้ไขปัญหา หากมีความจำเป็นต้องดำเนินโครงการดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

- ในกระบวนการศึกษาผลได้ผลเสียของโครงการ ควรมีตัวแทนจากชาวบ้านซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตลอดจนปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์วิจารณ์โครงการ เพื่อให้การดำเนินโครงการต่างๆ เกิดผลกระทบน้อยที่สุด หรือเกิดประโยชน์สูงสุดตามความต้องการที่แท้จริงของประชาชน

- หน่วยงานราชการควรให้เกียรติ ยอมรับ และปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างที่สามารถอำนวยประโยชน์ต่อคนในพื้นที่ได้ ทั้งนี้เพื่อก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ตลอดจนสร้างความรักศรัทธาอันดีต่อคนในท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยให้รู้สึกว่าการเป็นของประชาชนโดยแท้จริง

- หน่วยงานราชการควรศึกษาทำความเข้าใจ ในบริบทการดำเนินชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่พึงพิงและพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้หรือการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกัน เพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาให้เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายทั้งหน่วยงานราชการและชาวบ้าน

- ในสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ หน่วยงานราชการควรใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษในการดำเนินโครงการต่างๆ เพื่อไม่ให้นำไปสู่การสร้างความขัดแย้งเพิ่มเติมในพื้นที่

- หน่วยงานราชการควรประชาสัมพันธ์โครงการหรือการดำเนินงานของหน่วยงานอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกรณีที่เกิดความผิดพลาด ล่าช้า หรือไม่สามารถดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งควรชี้แจงทำความเข้าใจถึงเหตุผลหรือข้อจำกัดที่แท้จริง และเชิญชวนให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างจริงจัง

2) ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- ควรศึกษาเพื่อรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการน้ำของชุมชนต่างๆ ทั้งหมดในพื้นที่ลุ่มน้ำสายบุรี

- ควรศึกษากลไกทางสังคมหรือปัจจัยต่างๆ ที่ทำให้การบริหารจัดการน้ำโดยชุมชนประสบความสำเร็จ

- ควรศึกษารูปแบบหรือโครงสร้างการบริหารงานที่เหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการจัดการน้ำร่วมกันระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น

- ในการลงพื้นที่นักวิจัยควรวางแผนงานโดยคำนึงถึงวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนเป็นหลัก ควรเข้าพบผู้นำชุมชนเพื่อแนะนำตัวและสร้างความไว้วางใจด้วยการชี้แจงเป้าหมายการ

ศึกษา และผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการศึกษา รวมทั้งเชื้อเชิญให้เข้ามาร่วมเป็นทีมงาน หรือที่ปรึกษาในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกสบายใจของชุมชนและความปลอดภัยของนักวิจัยเอง

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ตามโครงการวิจัยเพื่อการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการลุ่มน้ำสายบุรี ของศูนย์ ศึกษาและพัฒนาสันติวิธี มหาวิทยาลัยมหิดล

บรรณานุกรม

- กรมทรัพยากรน้ำ. 2550. ข่าวประชาสัมพันธ์ออนไลน์. ค้นวันที่ 12 มกราคม 2552 จาก <http://www.dwr.go.th/content/news/detail.php?intContentType=1&intContentID=3800>
- สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 16. 2548. รายงานการติดตามตรวจสอบคุณภาพน้ำลุ่มน้ำสายบุรี ปี 2547. สงขลา: เทมการพิมพ์.
- องค์การบริหารส่วนตำบลกาเยาะมาตี. 2551. แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2551-2553). (อัดสำเนา).
- Taro Yamane. 1967. *Statistics: An introductory analysis*. New York: Harper & Row.